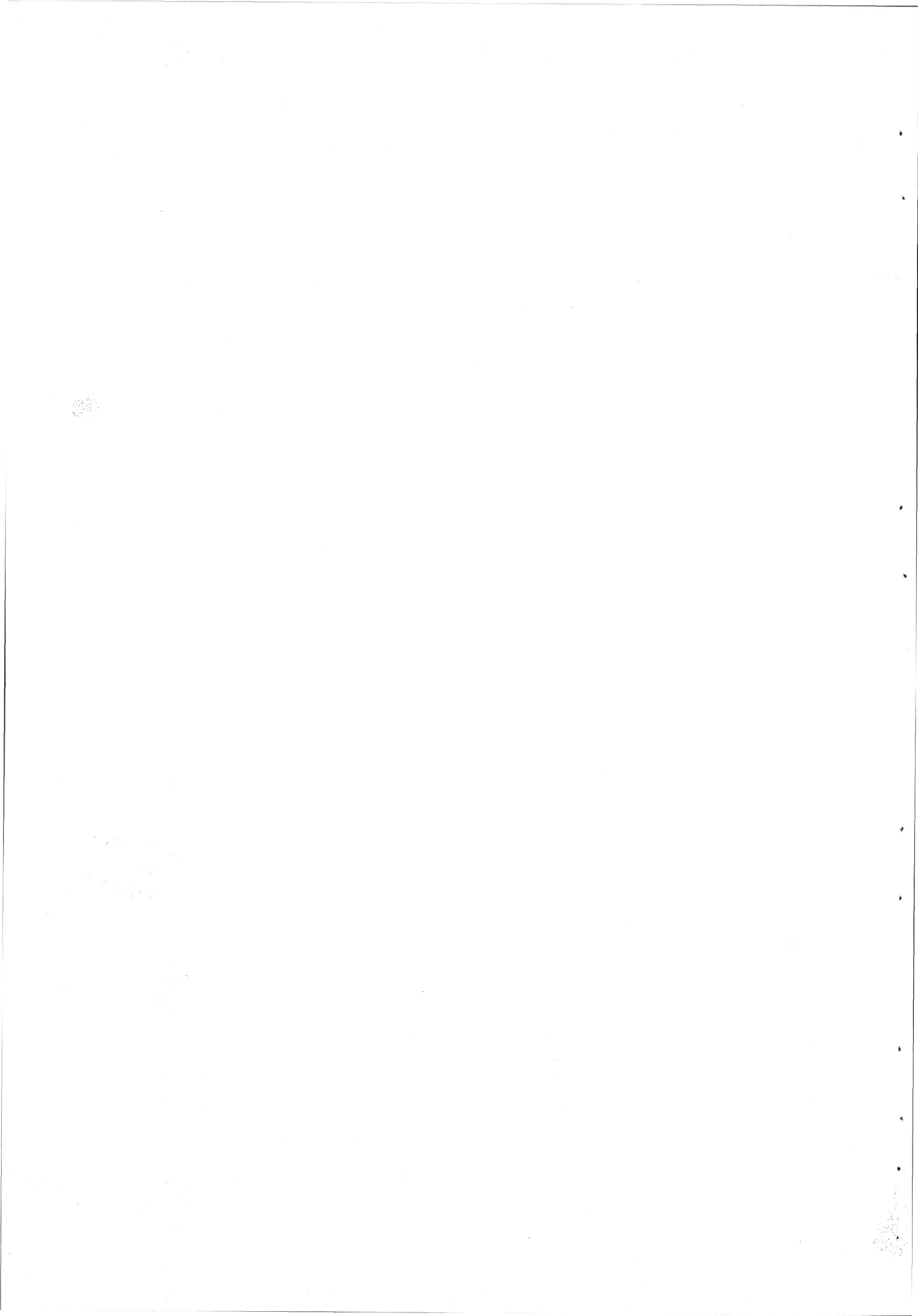

„FÜGGELÉK”

A BUDAI VÁRPALOTA UJABB ÁSATÁSÁNAK BRONZKORI LELETANYAGÁRÓL

Az ember őstörténetében a sokezer éves fejlődés során a területi adottságok fontos tényezők; az éghajlat, a földrajzi környezet sokszor meghatározó. Bronzkorszakunkat vizsgálva kiderül, hogy a földrajzi környezet más tényezőknél fontosabb szerepet kapott. Olyan népcsoportok megtelepedéséről van szó, amelyeknek az életformája egy meghatározott földrajzi környezet kiválasztását tette szükségessé.

A budai Várhegy átlagmagassága - a tengerszint felett - 150-165 m. Ezt a magaslatot kelet és nyugat felé meredek esésű hegyoldalak határolják. Keleti szomszédja a Duna. A Várhegy északi részén, ahol a mészkő felszín alatt mindenütt természetes barlangokat, barlangrendszereket találunk, az őskorban élt ember kavicsesszkezeit tárták fel a harmincas évek elején. A leletek a hatvanas években feltárt Vértesszőlőssel egyidősek. Ezért Vértés László ezt az alsó-paleolit kora leletegyüttest "Buda" kulturának nevezte el.

A Szent György tér alatt, a volt királyi palota térségében, a Várhegy déli része alatt már nincsenek természetes barlangok, az altalaj a budai márga, legdélebbre újból előbukkan a Várhegy északi és középső részét borító mészkőpaplan. (Dénes György geológiai felismerése.)¹

A Szent György térnél került elő egy mészkőbe ágyazott és a kővel együtt kettéfürészelt szarvasagancs a jégkorszak legelejéről.²

Néhány szó a terület kutatástörténetéről; mi régészek irunk a föld mélyéből előbukkanó tárgyak, jelenségek alapján, tudományunkat az ásó tudományának is szokták nevezni. Célunk, hogy a föld rétegeiből kiolvassuk, újraalkossuk a mindennapi életet az őskoron belül.

"Minél mélyebben megyünk vissza a történelemben, annál inkább jelenik meg az egyén, ennél fogva a termelő egyén is, önállótlannak, egy nagyobb egészhez tartozónak."³

Rátérve a budai Várhegy őskortörténeti kutatásaira megállapíthatjuk, hogy az utóbbi évek, évtizedek kutatásai eredményeképp a terület több pontján bukkant a régész ásója őskori kulturák telepeire, sirjaira. A mult század végén, 1899-ben a királyi palota építkezésénél került elő egy bronz kard (nádlevél alakú pengével).⁴

1949-52-ben a királyi palota területén őskori vermetek, agyagtapasztásu, gerendavázás, cölöpökre helyezett házak maradványait tárták fel, sok cserépedény töredékével együtt.⁵ A településnyomok többrétegűek voltak, több korszak anyagát lehetett szétválasztani.

Szórványosan a Várhegy egész területén találtak bronzkori cserepeket, de településük központja a Várhegy déli részén lehetett, itt ment végbe a legtöbb szakszerű kutatás is. 1967-től a volt királyi palota északi előudvarában kezdett újabb kutatásokat Zolnay László, aki a középkori első telepések nyomait, a korai várfalakat, házfalakat hozta felszínre és megállapította, hogy a középkori falak alatt és köztük igen gyakran egy bronzkori település lakógödrei, személgödrei, vermei találhatók.⁶

Az 1973-74. év ásatásainak legnagyobb eredményei a gótikus szobortemető felbukkanásával a középkor-kutatást érintették, mégis érdemes megemlítenünk, hogy 1974. márciusában az ásatási napló tanúsága szerint - az akkor 33. szoborként feltárt ép apostolalak alatt - a sziklafelszínen őskori cserepek voltak a 74/4-es lelőhelyen.

Ezuton mondok köszönetet Zolnay László régésznek, hogy az 9173-74. évi ásatás őskori leletanyagának feldolgozását és közlését átengedte nekem és 1974 júliusától munkatársaként is részt vehettem az ásatási munkákban.

Az 1972 óta folyó régészeti feltárás, amely folyamatos e beszámoló írásakor is, a vatyai kultúra telepét hozta napvilágra. A Kárpát-medence középső bronzkori történetében igen fontos szerepet játszott a vatyai kultúra, centrális elhelyezkedése miatt. Vatyapuszta - a névadó lelőhely - Budapesttől nem messze DK-re Ujhartyán határában fekszik.⁷

Az időszámításunk előtti 1700-1650 között lezajló történelmi események közvetett hatására a nagyrévi kultúra egyenes továbbfejlődéseként alakult ki ez az új műveltség.⁸

A vatyai kultúra emlékanyagának első meghatározását Childe foglalta össze.⁹ A vatyai kultúra régibb szakaszában ez a központi elhelyezkedésű szállásterület kisebb, fiatalabb periódusában pedig dél-kelet felé nagyobb kiterjedésű.¹⁰

A budai Várhegy vatyai telepe 155 m tengerszint feletti magasságban helyezkedett el, magaslati település volt és jól illeszkedik a már korábban ismertetett, a Duna jobb parján húzódó vatyai földvár-láncolathoz.¹¹

Budapest - Várhegy
Százhalombatta - Téglagyár
Ercsi - Bolondvár
Adony - Bolondvár
Dunaujváros - Kosziderpadlás
Baracs - Bottyánsánc
Bölcske - Vörösgyir
Dunakömlőd - Bottyánsánc

A budai Várhegyen az elmúlt évek kutatásai őskori erődítés nyomát nem tárták fel, feltételezhető, hogy a középkor ilyen irányú építkezései elpusztíthatták ezeket. A beépítettség és a legujabbkori bolygatás, csatornaárkok, építkezés a feltárt lakógödöröket, teleprészeket oly mértékben csonkították, hogy a feltáró régész valóságos detektívmunkára kényszerül, ha az összefüggéseket keresi. Hasonló gondok nyomják a középkor-kutató vállát is, hiszen még a szobrok lelőhelye mellett is nyugat felé a mai ut alatti rész hozzáférhetetlen. Ezek a körülmények guzsba kötik a régész kezét.

1973-ban a "régí várfal" alatt egy kör alakú kisebb gödört találtak, benne ép vatyai cserépedények mellett nagy zoológiai ritkaságként egy ugyanakkor élt hidegvérű ló csontváza került elő. A ló vázrészzeit Matolcsi János azonosította.¹² Meglepődésre azért van okunk, mert az 1948 utáni ásatás állatcsontanyagát feldolgozó Bökönyi S. megállapítása szerint a mai értelemben vett nagytestű, hidegvérű lovak a középkorban kerültek hozzánk.¹³ Később megállapítja, hogy egy XIII. századi rétegből előkerült hidegvérű nyugati ló, az u.n. lova-gi lóból származó csont - ez tekinthető az első magyarországi hidegvérű lóleletnek.¹⁴

Matolcsi új könyvében kifejti, hogy a ló elterjedése közép- Európában a neolitikum végén és a rézkorban kezdődött el, a bronzkorban vált általánosan elterjedt háziállattá.¹⁵ Mindamellet a tulajdonképpen nehéz lovak az igazi "hidegvérű lovak" a középkor végén jelentek meg hazánkban, (előtte a római kori nagytestű katonaló Pannóniába is eljutott).¹⁶

A budai várpalota újabb ásatásának eredménye - a bronzkori "hidegvérű" lócsontváz feltárása - jelentősen megváltoztatja az eddigi véleményeket.

A feltárt vatyai telep jelentős lelőhelye a XII. számú lakógödör, a szobrok lelőhelyétől délre, nagy teknős, lapos sziklakimetszés. Intaktsága ellenére is csonka lelőhely, északról az ereszcsonka nyugatról az 1973-as csatornaárkok, keletről a budavári Palota "A" épület 1959-60-as építésű fala csonkítja. Északnyugat felé terjed a csatornán túl is, de ott is csak a felmagasodó szikláig követhető. Feltárása több részletben történt. 1973-74-ben az ásatási napló szerint Schreiber Rózsa (1973. április-májusban) kezdi kibontani, félbemaradt a munka, mire visszatér a lelőhelyre, az ácsok a tatarozáshoz szükséges állványzatot ráépítették. 1974 májusban Kőszegi Frigyes folytatta a XII. számú gödör feltárását. A terület végső tisztításakor, amikor mindenütt szikláig bontottunk, 1974 novemberben még jelentős leletek gazdagították az addig is fontos anyagot. Több ép edény, csontszerszámok, cipőalaku kézi őrlőkő, textillenyomatos edénytöredékek, temérdek csiga, kövekkel körülrakott égett réteg került felszínre. Igen sok cserépedény töredéke, fazekak, hombárok, szűrőedény töredéke, fedő stb. került elő az egykori háztartás felszereléséből.

Mindennapi életükről Zolnay így ír: "Paraszti életformájuk - amelyet a történetiszociológia a gyűjtögetők, halász-vadász népeknek munkájával szemben a termelés, vagyis a fejlődés magasabb fokának vall -, ekkortól fogva, tehát közel 4 évezreden át, egyik meghatározója, jellemzője tájunknak. A leletek bizonyossága szerint 3500 év előtti eleink már job-bára földműveléssel foglalkoztak. Kapáltak, vetettek, arattak."¹⁷

Házépítésükről a budai Várhegyen kevés az adatunk. 1975-ben a 6-os gödörnél egy nagy hombáredény közelében cölöplyukak kerültek kibontásra. Áglenyomatos paticsdarabokat találhatunk a XII. számú gödör anyagában is. Távolsági adatként említem a Hess András téren, a Hilton szálló építését megelőző feltárásoknál Hollné Gyürky Katalin régész szintén ilyen áglenyomatos, átégett paticsdarabokat ástott ki.¹⁸

A várpalota északi előudvarában 1974-ben feltárássra került sziklába vágott gödrök, csaknem szabályos kerek, lapos aljuak, csekély mélységűek és egymástól távol fekvők, elég kevés leletanyagot tartalmaztak. Arra következtetünk a felsorolt ismérvek alapján, hogy rövid ideig tartó megtelepedés nyomait tártuk fel.

Az 1973- és 1974. évi ásatási napló bejegyzései szerint munkahipotézisként felmerült, hogy temetkezési hely került kibontásra, ép kis bögre, égett réteg vagy égett csontok, urnaszerű nagy edény töredéke alapján, de a leleteket átvizsgálva nem valószínű, hogy a középső bronzkorszak fejlett társadalmi szintjén a telepen temetkeztek volna.

Másként ítélné meg a Melis Katalin régész által 1968 februárban a Palota térségtől északabbra kibontott 2 sirt kőpakolással, égett csontokkal. Rendkívül érdekes formájú és diszítésű, belsejében karcolt és plasztikus mintával borított nagy edénynek mintegy fele része volt a gödörben. Formája, diszítése alapján is szokatlan urnaként elképzelünk.¹⁹

A korábbi kutatások a Várpalota térségében őskori viszonylatban kevés ép edényt találtak. Mi szerencsésebbek voltunk. Jelentősek azok az eredmények, amelyekre az edények formai, diszítésbeli jellegzetességei alapján juthattunk. A feldolgozás előzetes eredményei azt mutatják, hogy a vatyai kulturán belül a korai szakasz telepét tártuk fel. Hasonló korai vatyai kultúra leleteket ismerünk Fejér megyéből (Alcsut, Cece-Papdomb, Dunaujváros, Ercsi, Isztimér, Lovasberény, Mór) az Alföldről Aszód - Domonyvölgy, Gödöllő, Gyömrő.

Budapest területéről is III. Vörösvári uti teleprész, Lágymányos lelőhelyről ismerünk hasonló jellegű anyagot. A tabáni telepről, a Gellérthegyről, Albertfalváról, a Várhegyről mészbetétes cserépeket ismertet Nagy Tibor.²⁰ Ugyanitt a Duna menti Észak-Déli irányú kereskedelmi utvonal fontosságáról, a tabáni átkelőhely szerepéről írt.

Néhány megfigyelésem azokról a jelenségekről amelyeknek hiánya feltűnő a középső bronzkorszak telepén. Nem találtunk a több száz m² átkutatott, szikláig, márgáig kibontott területen az őskori telepen bronzot. Nem fordult elő a több ezer edénytöredék között mészbetétes diszítésű. Kevés az eszközféle. Nem sikerült tüzhelyet feltárunk. Az eddig megismert cserépanyagban késő-vatyai diszítésű, jellegű darab nem fordult elő.

Az ásatási munka nem fejeződött be. Jelen dolgozatunk előzetes feldolgozás, az anyag további rendezése, kiértékelése kapcsán kívánunk majd visszatérni a várhegyi telepen végzett feltárás részletesebb értékelésére.²² (213-220.kép) 45. ábra

Jegyzetek

1. Zolnay L.: Ünnepek és hétköznap a középkori Budán, Budapest 1975, 13.
2. Gombos Z.: Budavári kertek, Budapest 1969, 255.; 121. ábra
3. Marx - Engels Művei 46/I. kötet 12.
4. Nagy G.: Budapest és vidéke az őskorban. Budapest Régiségei 8 (1904) 123., továbbá Zolnay L., i. m. 86.
5. Nagy L.: Őskori telepnyomok a budai Várhegyen. Arch. Ért. 79 (1952) 190-197.; LII. t. Zolnay L., i. m. 86.
6. Zolnay L., i. m. 39.87.
7. Kada E. ásta és publikálta a vatyai pusztai leleteket az Arch. Ért. 29 (1909) számában 124-130.
8. Bóna I.: Geschichte der Frühen und Mittleren Bronzezeit in Ungarn und im Mittleren Donauraum. AUB 3. Budapest 1961, 3-22.
Nagy Tibor az 1973-ban megjelent őskori összefoglalásában a Vátia - kultúra kialakulását az i. e. XVIII. század első felére teszi. Vátia I/a. korai fázis i. e. XVIII. század első fele - 1700/1650., I/b. középső fázis - 1700/1650-től 1450-ig, II. késői fázis 1450-1350 körül terjedő időszak, Nagy T. felosztása szerint Nagy T.: Budapest története I. Budapest 1973. 58.
9. V.G. Childe: The Danube in Prehistory. Oxford 1929. 203-222.
10. F. Petres E. - Bándi G.: Ásatás Lovasberény - Mihályváron. Arch. Ért. 96 (1969) 170.
11. Kovács T.: A százhalombattai bronzkori telep. Arch. Ért. 96 (1969) 167., térképpel Nováki Gy.: Arch. Ért. 79 (1952) 3-19.
12. Zolnay L., i. m. 39., 87
13. Bökönyi S.: A budai várpalota ásatásának állatcsontanyaga az 1948-tól folyó ásatás anyagában, Budapest Régiségei 18 (1958) 464.

14. Bökönyi S.: A budai várpalota ásatásának állatcsontanyaga II. Budapest Régiségei 20 (1963) 410.
15. Matolcsi J.: A háziállatok eredete. Budapest 1975, 179-180.
16. Matolcsi J., i.m.183.
17. Zolnay L., i.m. 87.
18. H. Gyürky K.: A domonkosok középkori kolostora Budán, Fontes Arch. Hung. 11 (sajtó alatt). Az ásató szíves szóbeli közlése.
19. Itt mondok köszönetet Melis Katalinnak az edénytöredékek és a fotók átengedéséért.
20. Nagy T., i.m. 62-63.
21. Ü.o.: 65-66.
22. Köszönetemet fejezem ki ezúton is a feltárásban segítő munkatársaknak, Boldizsár Péternek és Tóth Attilának, valamint a restaurálást végző Tótfalusi Lászlónénak és Csáki Klárának.

LES TROUVAILLES DE L'ÂGE DU BRONZE DANS LES NOUVELLES FOUILLES DU QUARTIER DU CHÂTEAU DE BUDA

Au cours des fouilles des dernières années et décennies la pelle de l'archéologue a découvert en plusieurs points de la Colline du Château des sites, des tombes de civilisations préhistoriques. Les vestiges des colonies mises au jour en 1949-1952 étaient à couches multiples, on y distinguait le matériel de plusieurs époques.

Depuis 1972, László Zolnay a effectué des fouilles dans l'avant-court nord de l'ancien palais royal, où il a très souvent découvert des vestiges de sites préhistoriques, sous les couches les murs et les fondements médiévaux.

J'ai pris part aux travaux à partir de l'été 1974 et dans les mois suivants nous avons mis au jour plusieurs vestiges préhistoriques: caves d'habitation, fosses à débris. Dans le contingent de trouvailles de l'âge du bronze, nous avons trouvé plusieurs pots parfaitement conservés, un grand nombre de débris de pots, d'outils en os, de meules. Nous avons suivi l'étendue du site sur une surface de 100 m² environ. En mars 1974, dans le site des statues gothiques également en déterrants une statue intacte d'apôtre, des débris de pots de l'âge du bronze ont été dégagés à la surface du rocher.

La colonie d'une seule couche appartient à la civilisation de Vatya.

Dans l'histoire de l'âge moyen du bronze du bassin des Carpathes, la civilisation de Vatya a joué un rôle très important, à cause de sa situation centrale. Le site éponyme - l'hameau de Vatya - se trouve non loin de Budapest vers le sud-est dans les confins du d'Ujhartyán.

La colonie de Vatya sur la Colline du Château de Buda se situait à une hauteur de 155 m au-dessus du niveau de la mer et s'intégrait bien dans le système bien connu des fortins de terre de Vatya qui longeait la rive droite du Danube (Colline du Château de Buda, Százhalombatta-Briqueterie, Ercsi-Bolondvár, Adony-Bolondvár, Dunaujváros-Kosziderpadlás, Bölske-Vörösgyir, Dunakömlöd-Bottyánsánd). Dans notre site, les fouilles des dernières années n'ont pas mis au jour de traces de fortification préhistorique. On peut supposer que les constructions médiévales de ce genre les avaient détruites.

Un résultat important de nos fouilles est qu'en 1973, dans une petite fosse située sous "l'ancienne muraille" nous avons trouvé, près de pots intacts de Vatya, le squelette d'un cheval à sang froid de l'âge du bronze.

Notons encore que le site géographique de la colonie était très favorable, parce que la route de commerce longeant le Danube en direction nord-sud le traversait le passage du fleuve étant également à proximité.

Dans l'aire fouillée jusqu'à la couche de roc, nous n'avons trouvé nulle part de bronze. De même parmi plusieurs milliers de débris de pots, il n'y en avait aucun à ornementation incrustée de calcaire.

À partir du contingent de trouvailles retrouvé, nous pouvons faire remonter le site à la période initiale de la civilisation de Vatya de l'âge moyen du bronze. Nous connaissons des contingents semblables dans le département de Fejér (Alcsut, Cece, Dunaujváros, Ercsi Isztimér, Lovasberény, Mór) dans la grande Plaine (P. ex. Aszód, Görödöllő, Gyömrő). À Budapest, nous connaissons plusieurs sites de Vatya, p. ex. dans le quartier de Vörösvári ut ou celui de Lágymányos.

Les fouilles ne sont pas encore terminées. Notre présent compte-rendu n'est qu'un dépouillement préliminaire, nous nous sommes proposé de revenir sur l'appréciation détaillée des fouilles exécutées dans le site de la Colline du Château après l'examen et l'évaluation ultérieurs du matériel trouvé.

О ПАМЯТНИКАХ ЭПОХИ БРОНЗЫ ОБНАРУЖЕННЫХ ВО ВРЕМЯ
НОВЫХ РАСКОПОК ЗАМКОВОГО ДВОРЦА В БУДЕ

Во время исследований последних лет и десятилетий на Замковой горе в Буде лопата археолога часто натыкалась на стоянки и могилы первобытной эпохи. Раскопки 1949-1952 гг. дали материал многослойного поселения, который можно было расценить на несколько эпох.

Начиная с 1972 года, раскопки на северном переднем дворе бывшего королевского дворца Будапештской замковой горы производятся под руководством Л. Золнаи. Под средневековыми слоями, стенами и другими объектами часто обнаруживаются следы поселения первобытной эпохи.

Летом 1974 года я включилась в его экспедицию, и в последующие месяцы нами было раскопано несколько древних объектов, которые составляли жилые и мусорные ямы. Среди материала было обнаружено много целых сосудов и многочисленные фрагменты керамики, костяные орудия, зернотерки. Поселение нами прослежено на площади, занимающей почти 1000 м². В марте 1974 года в пункте нахождения статуй, как раз во время поднятия фигуры апостола, у самой поверхности скалы были обнаружены фрагменты керамики бронзового века. Поселение относится к культуре среднего бронзового века Ватья и имеет один культурный слой.

В Карпатском бассейне в истории среднего бронзового века особенно важную роль играла культура Ватья в виду своего центрального географического положения. Местонахождение, по которому названа вся культура - Ватья пуста - расположено недалеко от Будапешта, к юго-востоку от него в окрестностях Уйхартян.

Поселение культуры Ватья, расположенное на Будапештской замковой горе на высоте 155 метров над уровнем моря, хорошо включается в ту цепь городищ, которая тянется по правобережью Дуная /Буда-Вархедь-Сазхаломбатта-Кирпичный завод, Ерчи-Болондвар, Адонь-Болондвар, Дунауйварош-Косидерпадлаш, Барач-Боттяншанц, Бёлчке-Вёрёшдир, Дунакёмлёд-Боттяншанц/.

Отметим, что во время исследований, проведенных в последние годы на этих местах, не обнаружили наличия заградительных сооружений. Можно думать поэтому, что последние были уничтожены в средние века.

Одним из интересных результатов наших раскопок было нахождение в 1973 г. под "Старой стеной" в небольшой яме рядом с посудой культуры Ватья большой зоологической редкости - скелета коня западно-европейского происхождения /так называемого хладнокровного/, обитающего в эпоху бронзы.

Благоприятность географического положения стоянки усугубляется также торговым путем, идущим здесь с севера на юг по течению Дуная. Важную роль играла и переправа через Дунай, находящаяся у Табана.

Нигде на вскрытых по скалистой почве участках нами не была обнаружена бронза. Инкрустированной посуды также не было встречено среди керамики, насчитывающей несколько тысяч фрагментов.

По обнаруженному материалу, мы относим поселение к раннему этапу культуры Ватья средней бронзовой эпохи. Сходные комплексы памятников нам известны из ком. Фейер /Алчут, Цеце, Дунауйварош, Ерчи, Истимер, Ловашберень, Мор/, а также с Большой венгерской низменности, как например, Асод, Гёдёллэ, Дёмрё. В Будапеште также известен ряд местонахождений культуры Ватья, например, по пр. Вёрёшвари или в Ладьманёше.

Раскопки на Замковой горе ведутся и сейчас. Настоящая статья является лишь предварительной разработкой материала. Его подробное изучение и результаты дальнейших раскопок дадут нам возможность еще раз вернуться к этой теме.